

A „TÖRÖKORSZÁGI” KÓDEXEK A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN

A budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirat- és Ritkaságtára az ország egyik leggazdagabb és legrégebb történeti, művelődés- és irodalomtörténeti forrásgyűjteménye. A kéziratos állomány a szerzetesrendek feloszlása után jelentős mértékben megnövekedett. A jezsuita rendházakból 1773 után mintegy 140, a pálos kolostorokból 1786 körül több mint 120 kéziratot szállítottak a könyvtárba. Az abolíciós intézkedéseket követően összesen 450 új kézirat, köztük 66 középkori kódex került a kéziratárba. A fenti adatokhoz mérhető újabb minőségi állománygyarapodás 1877-ben volt. Ekkor – mint ismeretes – II. Abdülhamid török szultán 35 kódexet ajándékozott a budapesti egyetemistáknak, s ezek őrzőhelye az egyetemi könyvtára lett.

A Kéziratár összesen 132 latin, 13 arab, török, kopt és perzsa, 11 szláv, 8 magyar, 6 német, valamint 4–4 görög és olasz nyelvű kódexet őriz. A kódexgyűjtemény származása szerint alapvetően két csoportból áll. A nagyobbik rész a feloszlott magyarországi szerzetesrendek könyvtáraiból vagy ajándékként került az Egyetemi Könyvtárba, köztük egyetlen egy korvina sincs. A kisebbik rész, a 35 „törökországi” kódex – köztük 14 korvinával – ezt az állományrészt összességében közel 20%-kal bővítette. 1877 után a kódextár újabb kötettel nem gyarapodott. A 300 tételes kódextöredék-gyűjtemény felállítására 1954 után kezdődött meg a könyvkötésekről lefejtett egykori kódexlapok kodikológiai meghatározásával. Mezey László ekkor, a kéziratári újrendezés során talált rá egy, a 8–9. század fordulóján készült kódex maradványára, Beda Venerabilis Vita rhythmica Cuthbertijének töredékére. Ez a töredék egyben a könyvtár legrégebbi kéziratainak bizonyult, s ösztönözte a kódextöredék-gyűjtemény összeállítását, katalógusának megjelentetését, valamint a töredékek vizsgálatának országos kitekintésű tudományos megalapozását.

A leírtak messzemenően igazolják Szilágyi Sándornak, az Egyetemi Könyvtár igazgatójának 1881-

BUDAPESTE ÜNIVERSITE KÜTÜPHANESI'NIN “TÜRKIYE” KODEKSLERİ

Budapeste Üniversite Kütüphanesi El Yazmaları ve Nadir Eserler Koleksiyonu ülkemizin en zengin ve en eski tarih, kültür ve edebiyat tarihi kaynakları koleksiyonudur. Buraya intikal eden el yazmaları sayısı sonra önemli ölçüde arttı. Kütüphaneye, 1773'ten sonra Cizvit manastırlarından 140 adet kadar; 1786 civarında ise Münzevi St. Paul manastırlarından 120'den fazla el yazması getirildi. 450 yeni el yazması ve aralarında Orta Çağ'dan kalma 66 kodeks, ilga tedbirlerinin ardından El Yazması Koleksiyonuna eklendi. El yazmaları arasında bunlara benzer nitelikte yeni bir zenginleşme ancak 1877'de oldu. O zaman – bilindiği gibi – Sultan II. Abdülhamid Budapeste üniversitelilerine 35 kodeks hediye etti ve bunlar korunmak üzere üniversite kütüphanesine yerleştirildi.

El yazması koleksiyonu, toplam 132 Latince, 13 Arapça, Türkçe, Kıpti'ce ve Farsça, 11 Slavca, 8 Macarca, 6 Almanca ve dörder Yunanca ve İtalyanca kodeksi içeriyor. Kodeks koleksiyonu, kaynağı bakımından esas olarak iki gruptan oluşuyor. Büyükçe kısmı, Macaristan'da tasfiye edilen manastır kütüphanelerinden ya da hediye edilmiş olarak Üniversite Kütüphanesine geldi, fakat aralarında tek bir Korvina yok. Daha küçükçe bölümü, – 14 Korvina ile birlikte – 35 “Türkiye” kodeksi bu koleksiyon kısmını bütün olarak yaklaşık %20 büyüttü. 1877'den sonra kodeks külliyatı yeni ciltlerle zenginleşmedi. 300 kalemden ibaret kodeks parçaları koleksiyonunun oluşturulması, 1954'ten sonra kitap ciltlerinden çıkarılan eski kodeks yapraklarının kodikolojik tayini ile başladı. O zaman László Mezey, el yazmaları külliyatının yeniden düzenlenmesi sırasında, 8-9. yüzyıl döneminde hazırlanmış olan bir kodeks kalıntısı, Beda Venerabilis'in Vita rhythmica Cuthberti adlı eserinin bir parçasını buldu. Bu kalıntının aynı zamanda kütüphanenin en eski el yazması olduğu anlaşıldı ve bu olgu kodeks kalıntısı koleksiyonunun düzenlenmesi, kataloğunun yayınlanması, ayrıca kalıntıların incelenmesinin

ben, a könyvtár első nyomtatott kódexkatalógusának bevezetőjében olvasható szavait, hogy „könyvtárunk codexekben nem nagyon gazdag”. Miután a „törökországi” kódexeket 1877-ben rövid időre a Magyar Nemzeti Múzeumban nyilvános kiállításon mutatták be, átszállították a könyvtárba.

A kódexeket a tudományos élet több jeles szakértője vizsgálta meg, kutathatóságukhoz elengedhetetlenül hozzátartozott könyvészeti számbavételük és leírásuk. Ennek elkészítéséhez a francia nyelven készült, török záradékkal ellátott eredeti átadási jegyzőkönyv (Catalogue de la Corviniana) – amit nagy becsben tart és őriz az Egyetemi Könyvtár (J 256) – mindössze szerény alapot jelentett. Ebbe ugyanis csupán a kódexek azonosságához szükséges minimális adatok kerültek be, így a szerzők neve (pl. „Nr. 14. Cicero”, „Nr. 24. Tacitus”), a kézirat tartalmának megjelölése (pl. „Nr. 28. Livre religieux), esetleg a szerző és a mű együttes jelzése (pl. „Nr. 30. Dante, comedia divina”, „Nr. 35. Cicero in Verrem”). A kódexekhez rendelt átadási sorszám a könyvészeti feldolgozás során megváltozott. A katalógizálás feladatát elsőként Csontos János végezte el 1877-ben. A Magyar Könyvszemlében megjelent, bőséges megjegyzésekkel kísért bibliográfia önálló kiadványként, mint különnyomat vált hozzáférhetővé, a Konstantinápolyból érkezett Corvinák bibliographiai ismertetése címen. A kódexek „műtörténeti” leírásában Pulszky Károly nyújtott segítséget. Csontos a 35 kódex korvina-jellegét – amint azt a cím is jelzi – nem kérdőjelezte meg, viszont a kéziratokat három részre osztotta. Ez a felosztás határozottan utal arra, hogy a szakemberek már 1877-ben felismerték, hogy a kódexeknek csak egy töredéke származhat Hunyadi Mátyás híres könyvtárából. Csontos szerint az első csoportba tartoznak a „kétségtelen Corvinák, melyek Mátyás király egyenes megrendelésére írtak és a címlepon az ő címerét viselik”, a másodikba azok, melyeknél a „kiállítási jelleg vagy egyéb körülmények valószínűvé teszik, hogy Mátyás király könyvtárából származnak”, végül a harmadikba azok, „melyek a Corvinák characteristiconját nem bírják, a mi azonban nem zárja ki azt, hogy [...] Mátyás király könyvtárába kerültek, vagy a régi magyar királyi könyvtár alkatrészeit képezhették”. Csontos követően, öt részben kiegészítve, Török Árpád XXXV Handschriften. Geschenk des Sultans Abdul Hamid II. címen német nyelven írt a kéziratokról (Budapest 1878 Martin Bagó).

Csontos külön utal a kódexek átkötetésére és arra, hogy csupán a „harmadik csoportba sorozott kéziratokat vágják újra körül”. Minden kéziratba arany

ülkesel boyutta bilimsel temele dayandırılması yönünde bir teşvik oldu.

Yukarda sözü geçen olgular, kütüphanenin 1881’de ilk kez basılmış olan kodeks kataloğunun giriş bölümünde Üniversite Kütüphanesi müdürü Sándor Szilágyi’nin “kütüphanemiz kodeksler bakımından pek zengin değil” sözlerini yeterince doğruluyor. “Türkiye” kodeksleri 1877’de kısa bir süre Macar Milli Müzesi’nde sergilendikten sonra kütüphaneye nakledildi.

Kodeksleri bilim hayatının birçok seçkin uzmanı inceledi; araştırmalar bakımından bibliyografik tanımının ve tanımlarının yapılması vazgeçilmezdi. Bunun hazırlanması bakımından, Fransızca kaleme alınmış olup Türkçe eki de bulunan – Üniversite Kütüphanesinin büyük değer verdiği ve koruduğu (J 256) – devir teslim tutanağı (Catalogue de la Corviniana) ancak mütevazı bir dayanak sayılıyordu. Zira bu tutanakta sadece kodekslerin teşhisi için gerekli olan asgari veriler, yani adları (örn. “Nr. 14. Cicero”, “Nr. 24. Tacitus”), el yazmasının içeriğinin belirlenmesi (örn. “Nr. 28. Livre religieux”), bazen müellifin ve eserin beraberce belirlenmesi (örn. “Nr. 30. Dante, comedia divina”, “Nr. 35. Cicero in Verrem”) yer alıyordu. Kodekslere verilmiş olan teslimat numarası, bibliyografik düzenleme sırasında değişmişti. Katalog çıkarma işini ilk olarak 1877’de János Csontos yaptı. Magyar Könyvszemle’de zengin açıklamalarla beraber yayımlanan bibliyografya, İstanbul’dan gelen Korvinaların bibliyografik bakımdan tanıtılması adıyla ayrı basım olarak da çıktı ve bu şekliyle bir başvuru elkitabı oldu. Kodekslerin tarihçeleri açısından tanıtılmasında Károly Pulszky’nin yardımı oldu. Csontos, 35 kodeksin Korvina-özelliğini – başlığının da gösterdiği gibi – kuşkuyla karşılamadı, fakat el yazmalarını üç gruba böldü. Bu şekilde yapılan ayırma, kodekslerin ancak bir kısmının Mátyás Hunyadi’nin ünlü kütüphanesine ait olabileceğini uzmanların daha 1877’de fark etmiş olduklarını kesinlikle gösteriyor. Csontos’ye göre ilk grupta, “doğrudan Kral Mátyás’ın ismarlaması üzerine yazılmış olan ve kapak sayfalarında kralın armasını taşıyan şüphe götürmez Korvinalar” bulunuyor; ikinci grupta “hazırlanış özelliği veya diğer koşulların, bunların Kral Mátyás’ın kütüphanesine ait olduğunu muhtemel kılan” kodeksler yer alıyor; üçüncü grupta ise, Korvina özelliklerini taşımayan, fakat [...] Kral Mátyás’ın kütüphanesine alınmış olabilecekleri ya da eski Macar krallık kütüphanesinin malzemeleri olabilecekleri dışlanmayan” kodeksler bulunuyor. Csontos’ün ardından Árpád Török el yazmaları hakkında, onun öne sürdüklerini kısmen tamamlayarak, XXXV Handschriften. Geschenk des Sultans Abdul Hamid II.

HELII SPARCIANI HISTORIOGRAPHI
EXCELENTISSIMI VITA ADRIANI
FELICITER IN CI PIT.

AUGUSTO IMPERATORIS ADRIANI
 in uentibus posterior ab hispani-
 bus manat. Siquidem adria ortus
 maiores suos apud italiam sub Sa-
 pientibus temporibus resedisse in li-
 bro uite sue adrianus ipse comme-
 morat. Adriano pater Helius Adria-
 nus cognomento aser fuit consobri-
 nus Traiani imperatoris. Mater do-
 mitia patris gabibus orta. Soror pau-
 lina nupta suuino mater sabina. Atta-
 nus sceleratus qui primus in sua fa-
 milia senator populi romani fuit. Natus est roma xl. kal. februarii. Vel-
 patiano septies et sex quinquies consulibus ac decimo etatis anno patre
 orbatus. Vltimum tetranum pretorium utrum consobrinum suum
 qui postea imperium tenuit & Celsum corcoranum equitem romanum
 tutores habuit. Ambrosius q. impetrans gratia studiis ingenio eius sic
 ad ea declinante ut a nonnullis gratulus diceretur. Quintodecimo anno
 ad patriam redijt ac statim miliciam magis uenando usq. ad republi-
 cationem studiosus. quem a Traiano aduectus a patria & pro filio habi-
 tus. nec multo post decem iuribus iudicandis datus. Anq. idem tribu-
 nus secundus legionis aduenit creatus. Post hoc in interiorem moe-
 siam transiit. usq. emiscam domitiam temporibus. ibi a mathematico
 quodam de futuro imperio id dicitur comperisse quod a patre ma-
 gno bello adriano perita celestinum casibus productum esse compe-
 rit. Traiano a nerua adoptato ad gratulationem exercitus missus in
 germaniam superiorem transiit. Ex qua festinans ad Traianum
 ut primum nuntiaret excessum nerue. a seruano sorori uiso qui
 & sumptibus cre alieno eius prodito traianum in eius odium mouit
 dum detento seruano consulit uehiculo tardatus pedibus iter faciens
 eundem seruanum ueneficarium antecurrit. fuitq. in amore traiani
 nec tamen ei per pedagogem puerosum traianus impetrans diligebat
 gullo faciente dedit. quo quidem & ipse cum sollicitaret de imperio

INCIPIT INCLARATIO THEOPHRASTI PHILOSOPHI GRECI TESSALONICENSIS
 SIVE AD THEODOLOPHUM SVONICUM PONTIFICEM CONSTANTINENSIS
 ORPHASTIUM DE PLACITO ENOCHAE IN LATINUM AB EUSTACHIO
 DICTATA

DIVA magna exultare letitia possunt homines
 nostre etatis pater sanctissime: non absens
 nunc ut tempore elapso relatum accipio:
 sed iam annum apud te manens rem ipsam
 experimento plene intelligo: Quod cum
 solum uetus illa et laudata Platonis sen-
 tentia rincedio urbibus futurum pericul-
 osae uariis detrimentis laborantibus as-
 serit: nostris his temporibus certe uideo contigisse: Quod enim
 tu qui sumus philosophus semper fuisse summus princeps crea-
 tus es: preclare actum iam est: quod uir doctissimus ille: futurum
 affirmat: cum aut philosophus regnare: aut rex philosophari
 uineperit. Quippe nunc arma que per Italiam europamq; to-
 tam seuebant: penitus conquiescunt: et Mars furens ille ui-
 culis tue coheretur prudentie: omnisq; inter se gentes reconci-
 liate: pace tranquillissima ex tua opera tuisq; consiliis perfru-
 untur: et clarissima quicuis munera idest studia litterarum q;
 diuina in te impuerunt: tuo pontificatu reflorescere pal-
 cherrime uidentur. Pacem namq; ipsam abite fundatam ueta-
 ti quandoq; plantam flores eiusmodi atq; fructus abunde se-
 quuntur: et urbes italie omnes nunc litterarum ornamentis
 exultantur: quibus prius orbate diu deformes et ueluti in-
 qui et quadam ueste indute modo uidiuarum degerebant co-
 sistant nunc augenturq; maiorem in modum cetis philo-
 sophorum oratorum poetarum deniq; professorum omniu
 liberalium artium et exercitantur mirum in modum ingeni-
 u hominum te auctore Duce Nicolae: qui non solum tua tem-
 pora pacata sic reddisti: uicini etiam cuiusque uirtutis labo-
 risq; magnifice premia proponis. Non enim tu pecunias co-

درويشانينك باخا مى شوگان عبدالحسين خانى تان حضرت نيكولاي عجمان تان عجمان تان دارالفننه تان هيد تان دارين

۱۰
 ۱۰
 ۱۰

INCIPIT CRONICA EUSEBII HIERONYMI CVM SVPER ADDITIS PROSPERI

Diuro te quicquid huius descripti libri per domitianum nostrum vestrum scriptum
Non solum eius aduentum. in quo ueniet iudicare uiuos & mortuos. & conuicta
quae scripseris et emendes ad exemplaria eius. de quibus scripseris diligenter. et
dilatationis genus similiter transcribas et transferas in eum codicem quem descripti

PREFATIO HIERONYMI.

Hieronymus Vincentio & Galieno suis salutem. Vetus iste disertorum mos fuit. ut exercendi ingenij causa grecos libros latino sermone abfoluerent. et quod plus in se difficultatis haberet. poemata illustrati ueroz addita metri necessitate transferrent. unde et noster Tullius platonis integros libros ad uerbum interpretatus est. & cum Apatium iam romana uerba uersibus. exametris edidisset. in xenofontis economico lusit. in quo opere ita sepe aureum illud flumen eloquentiae quibusdam scabris & turbulentis obiculis retardatur. ut qui interpretata nesciunt. a Cicerone dicta non credant. Difficile est enim aliena lingua insequentem non alicubi excidere. & arduum. ut quae in aliena lingua bene dicta sunt. eundem decore in translatione conseruent. Significatum est aliquid unius uerbi proprietate. non habeo meum quo id efficiam. & dum quero implere sententiam longo ambitu uix breuia spatia consumo. Accedunt hypbatoz amphractul. dissimilitudines casuum. uarietates figuraz. ipsum postremo suum. & ut ita dicam uernaculum tanquam genus. si ad uerbum interpretor. absurde resonat. si ob necessitatem aliquid in ordine in sermone mutauero. ab interpretis uidebor officio recessisse. Itaque tu mi Vincenti. & tu Galiene pars anime mee. obsecro. ut quicquid hoc tumultuarij operis est. amicez non iudicium animo relegatis. presertim cum & notario ut satis uelociter uideat. & difficultate rei etiam diuinoz uoluminum instrumenta testat. quae a Lex. interpretibus edita non eundem saporem in greco sermone custodiunt. Quamquam in aquila & Symacis & theodotion incitati diuersum pene opus in eodem opere diderunt. alio nitente uerbum de uerbo exprimerent. alio sensum potius sequi. & ratio non inultum a ueteribus discrepare. Quinta autem et sexta & septima editio licet quibus censat auctoribus innotetur. tamen ita probabilem sui diuersitate tenet. ut auctoritatem sine nominibus tenuerunt. Inde adeo uenit. ut sacre littere minus coepta & dure sonantes uideant. quod disertis homines interpretatas eas de hebreo nescientes. dum suspiciem non medullam inspicunt. ante quasi ueste orationis sordida phorrescat. quod pulchrum intrinsecus reze corpus inueniant. Denique quid psalterio canorus. quod in moribus nostri flaccus & greci pyndarus nunc iambo currit. nunc achaeo personat. nunc saphico tunc. nunc semipede ingreditur. Quid de uteronomij & isayae cantico pulchrum. quod salomone grauius. quod perfectius iob. quae omnia exametris & pentametris uersibus ut iosephus & origenes scribunt apud suos composita decurrunt. haec cum grece legitur. aliud quiddam sonant. cum latine penitus inherent. quod sicut non uidetur lingue gratiam interpretatione in utari. homerum ad uerbum exprimat in latinum. plus aliquid dicat eundem. sua lingua. a. & uerbi interpretetur. uidebit ordinem ridiculum. et poetam.

QVINTI CVRTII RVFFI RERV
GESTARVM MAGNI ALEXAN
DRI REGIS MACEDONVM
LIBER PRIMVS
INCIPIT

Tandem ad conuentionem ex
peloponneso inuicem Cleandro
cum pecunia missis. Lycis et
phibet; rebus copiosis ad
urben. celenas exercitum ad
mouit. Media illa tempes
tate moenia interfluebat.
Martius annis fabulosis
gnatorum carminibus me
tus fons eius ex summo mo
ne conamine excurrat. in subiectam petram magno strepi
tu acutrum cadit. Inde diffusal circumiectis irrigat campos
bosellio & suis duntaxat undas tubent. Itaq; color eius
stardo mari. hinc. locum poetarum mendacio fecit. Qu
pantacorum est: nymphas amore amnis retenta nullam
de considere. Ceterum ocliu. intra muros fluit nomen
suum retrahit. Ar. cum. extra munimenta se euoluit.
maiore in ac molle agentem undas; lycum appellat.
Alexandae inuicem urbem desitutam a suis intrat. Ar
cem uero inquam confugerat oppugnare adorsus cadu
ceatorem premisit qui denunciarer ni dederent ipsos uer
tute esse passuros. Illi caduceatorem i turrum et situ e o
pore inuicem. editam perductum. quanta esset alexandro
intuatiuber; ac nuntiare alexandro non eadem ipsam

festékekkel bejegyezték az 1877-es ajándékozás tényét, s a kötetek őrzik a korábbi könyvtári őrzésre utaló jelzeteket török, latin és francia nyelven.

A Csontos-féle „kétségtelen” tíz korvinán (Cod. Lat. 1–10.) kívül további négy „valószínű” korvinán tekint ma a kutatás – Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára Bibliotheca Corvinianája (Budapest 1990) alapján – hiteles korvinának (Cod. Lat. 11., 12., 13., 31.). A négy utóbbiból hiányzik az első levél, így címer nincs benne. A Cod. Lat. 11-et jellegzetes, színes festéssel díszített budai aranymetszés (arany alapon zöld, fehér, vörös és kék virágdíszek között a könyv kapitális betűs címe, COMMENTARIA CESARIS), a Cod. Lat. 13-at „1487. 17. Augusti In dicionem Regis Mathie per longam obsidionem tandem venit Vyhel imperialis Austrie” bejegyzése miatt tekinti a kutatás korvinának. A fenti bejegyzés készítője magyar lehetett, amint erről Bécsújhely magyar névalakja tanúskodik, s ezt az utóbbi kéziratot a többi korvina scriptoraként is számon tartott Cenninius másolta. A Cod. Lat. 12. és 31. jelzetű kódexeket az emendáló személye, Vitéz János miatt sorolták a Bibliotheca Corviniana állományához.

Csontos János és Török Árpád könyvészeti áttekintése nyomtatékosan felhívta a figyelmet arra, hogy a könyvtár kódexeinek nincs egységes bibliográfiai számbavétele. A korábban, 1877 előtt is az Egyetemi Könyvtárban őrzött kódexek közül behatóan csak a nyolc magyar kódexszel foglalkoztak, szövegkiadás is ezekről készült. Trefort Ágoston válás- és közoktatásügyi miniszterként 1878-ban „figyelmeztette” Szilágyi Sándort, hogy el kell készíteni és nyomtatásban meg kell jelentetni a könyvtár teljes kéziratkatalógusát, mindenekelőtt a kódexkatalógust. Az Egyetemi Tanács e munka megvalósítására Fehérpataky László egyetemi tanárt ajánlotta. Az ő munkáját később Barabás Sámuel folytatta. Ábel Jenő a görög, Bojnisch Iván és Kukuljevic-Sakcinski Iván a szláv, Goldziher Ignác az arab, Szilády Áron pedig a török kódexeket katalogizálta. Az eredmény 1881-ben látott napvilágot (A Budapesti M. Kir. Egyetemi Könyvtár codexeinek címjegyzéke). Benne a „törökországi” kódexek kapták a Cod. 1–35. jelzetet. Ezt a szignatúra rendet Mezey László az 1961-ben megjelent, újrakatalogizált latin kódexek katalógusában módosította, a Cod. 33., 34., 35. jelzésű kódexeket – a kéziratok nyelveinek megfelelően – a Cod. Ital. 1., 2., 3. jelzettel látta el, s a Cod. Lat. 33., 34., 35. jelölést latin kéziratok jelzésére használta fel.

A Csontos-féle első bibliográfiai számbavétel megjelenését követően hamarosan megkezdődött a „törökországi” kódexek nyelvészeti, irodalom- és

başlııyla Almanca bir kitap yazdı (Budapest 1878 Martin Bagó).

Csontos, kodekslerin yeniden ciltlenmiş olduklarına ve yalnız “üçüncü grupta sıralanan el yazmalarının yapraklarının çepeçevre yeniden kesilmiş” olduğuna işaret ediyor. Her el yazmasına, 1877’de hediye edilmiş oldukları kaydı altın varakla düşülmüş olup, ciltler daha önce kitaplıklarda korunmuş olduklarına dair Türkçe, Latince ve Fransızca işaretleri muhafaza ediyor.

Csontos’ye göre “şüphe götürmez” on Korvınadan (Cod. Lat. 1–10.) başka daha dört “muhtemel” Korvınayı bugün araştırmalar – Csaba Csapodi ve Klára Gárdonyi Csapodi’nin Bibliotheca Corviniana’sı (Budapest 1990) temelinde – orijinal Korvina sayıyor (Cod. Lat. 11., 12., 13., 31.). Bu son dört Korvınanın ilk yaprakları eksik, bu nedenle üzerlerinde arma da yok. Araştırmalar Cod. Lat. 11’i, kendine özgü, renkli boyayla bezenmiş Buda tipi altın yıldızı (altın zemin üzerinde yeşil, beyaz, kırmızı ve mavi renkte çiçek süsleri arasında kitabın küçük kapital harflerle yazılmış adı, COMMENTARIA CESARIS), Cod. Lat. 13’ü, üzerindeki “1487. 17. Augusti In dicionem Regis Mathie per longam obsidionem tandem venit Vyhel imperialis Austrie” kaydı nedeniyle Korvina sayıyor. Bu kaydı düşen, Bécsújhely (Wiener Neustadt) için çağdaş Macar ad biçiminin kullanılmış olmasının kanıtı olduğu gibi, herhalde bir Macar’dı ve bu son el yazmasının kopyasını, birçok Korvınanın musahhihi olarak bilinen Cenninius çıkarmıştı. Cod. Lat. 12 ve 31 numaralı kodeksler, bunların şerh yazarı János Vitéz olduğu için Bibliotheca Corviniana külliyesi arasına alınmıştır.

János Csontos ve Árpád Török’ün bibliyografi açısından kodeksleri genel olarak gözden geçirmeleri, kütüphanedeki kodekslerin bir örnek biyografik tespit ve kayıtlarının olmadığına önemle dikkati çekmişti. Daha evvel, 1877 öncesinde de Üniversite Kütüphanesinde korunan kodeksler arasından ancak sekiz Macar kodeksi ile derin bir biçimde meşgul olunmuş ve metin yayınları da bunlardan yapılmıştı. Ágoston Trefort din ve eğitim bakanı olarak, kütüphanenin tüm el yazmasının kataloğunun ve her şeyden önce de kodeks kataloğunun hazırlanıp basılması için 1877’de Sándor Szilágyi’yi uyardı. Üniversite Kurulu bunu gerçekleştirmesi için profesör László Fehérpataky’yi önerdi. Onun çalışmalarını daha sonra Sámuel Barabás devam ettirdi. Jenő Ábel Yunanca kodekslerin, Iván Bojnisch ile Iván Kukuljevic-Sakcinski Slav, Ignác Goldziher Arap, Áron Szilády de Türk kodekslerinin kataloğunu hazırladı. Bu çalışmaların sonucu 1881’de yayımlandı (Budapeşte Macar Krallık Üniversitesi Kütüphanesi

művészettörténeti monografikus feldolgozása. A Nyelv- tudományi Közlemények 14. évfolyamában (1878) jelent meg a Ponori Thewrewk Emil Codex Festi Breviati Corvinianus című tanulmánya. A szerző a Sextus Pompeius Festus De verborum significacione libri című munkáját Paulus Diaconus kivonatolásában tartalmazó kódexet mint korvinát kezelte. A dolgozat végén azonban összegezte a bibliográfiai ismertetés és a nyelvészeti vizsgálat eredményét, amelyekkel bizonyítottnak látta a kódex nem korvina-jellegét. Az 1447–1466 között Itáliában készült kézirat tulajdonosa Franciscus Sforza milánói herceg volt. Ezzel szinte elsőként hívta fel a figyelmet arra, hogy minden egyes Törökországból származó kódexet érdemes alaposan elemezni.

A Törökországból Magyarországra visszakerült hiteles korvinák között több kézirat olyan tartalmi és formai jegyeket is hordoz, melyek egyedülállóak a ma ismert korvinák között. Így például a Cod. Lat. 1. jelzetten őrzött Theophrastus-kódex az egyetlen olyan korvina, melyben a scriptor feltüntette, hogy a kódex Firenzében Vespasiano műhelyében készült („Vespasianus librarius florentinus fieri fecit florentiae.”). Az ismeretlen szerzőjű Cod. Lat. 3. jelzetű korvinában egy olyan lap (fol. 2v) található, melynek minialását utólag készítették Budán. Ugyanennek a kódexnek – éppúgy mint több másikon is (Cod. Lat. 1., 2., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11.) – színes festéssel díszített budai aranymetszése van. Ebben a szövegjavításokat Vitéz János végezte. Eredetileg Vitéz János könyvtárához tartozhatott a Tertullianus Adversus Marcionem Stoicum libri V című munkáját tartalmazó korvina (Cod. Lat. 10.) is. A kézirat korrektora ugyanis Vitéz János volt, aki – saját kezű bejegyzése szerint – 1468-ban Nyitra-n fejezte be – részben eredménytelenül – a szöveg emendálását („finivi transcurrendo Nitrie die 2 Iunii MCCCCCLXVIII. Emendare bene non potui propter inemendatum exemplar”). Egy kötet Beatrix királyné könyvtárával érkeztetett Budára (Cod. Lat. 4.), ezt a Mátyás királyéval nem egyesített címer jelzi. Az Egyetemi Könyvtárba került korvinák Berkovits Ilona kutatásai szerint (A magyarországi korvinák. Budapest 1962. 113–115.) Firenzében (Cod. Lat. 1., 2., 3., 5., 6., 7., 8., 10.) és Nápolyban (Cod. Lat. 4., 9.) készülhettek.

A hiteles korvinákon kívül a következő két kódex váltotta ki a kutatás legnagyobb figyelmét. Albucasis Alsaragus (Abulkasim Chalaf ben Abbas el-Zehravi) Gerardus Cremonensis által latinra fordított Chyurgia című munkájának kéziratát (Cod. Lat. 15.) a bibliográfiai feltárás után Mayer Ferenc Kolos az Orvosi Hetilapban ismertette 1926-ban (Orvostörténelmi jegyzetek IX. 118–122.), majd Korbuly

kódexlerinin kataloģu). Bu katalogda “Türkiye” kódexlerine Cod. 1-35. kayıt numarası düřüldü. Bu sinyatür sistemini László Mezey 1961’de yayınlanan ve katalogu yeniden çıkarılmış Latin kódexleri katalogunda deęiřtirdi, Cod. 33, 34, 35 sinyatürlü kódexlere – el yazmalarının diline uygun olarak – Cod. Ital. 1, 2, 3 sinyatürünü verdi, Cod. Lat. 33, 34, 35 sinyatürünü ise Latin el yazmalarının kayıtlarında kullandı.

Csontosı’nın ilk bibliyografik tespiti ve kayıtların yayınlanmasından az sonra “Türkiye kódexleri”nin dilbilimi, edebiyat ve sanat tarihi açısından monografik olarak deęerlendirilmesine başlandı. Nyelv- tudományi Közlemények dergisinin 14. yıl sayısında (1878) Emil Ponori Thewrewk’ün Codex Festi Breviati Corvinianus başlıklı incelemesi yayınlandı. Yazar, Sextus Pompeius Festus’un De verborum significacione libri adlı çalışmasını Paulus Diaconus’un çıkardığı özette içeren kodeksi bir Korvina olarak ele aldı. Fakat yazısının sonunda bibliyografik tanıtma ve dilbilimi incelemelerinin sonuçlarını özetledi ve kodeksin Korvina nitelięi taşımadığını bunlar sayesinde kanıtlanmış kabul etti. 1447-1466 yılları arasında İtalya’da hazırlanmış olan el yazmasının sahibi Milano dükü Franciscus Sforza idi. Bu çalışması ile, Türkiye’den gelen her bir kodeksi esaslı biçimde incelemeye deęeceęine hemen de ilk kez dikkati çekmiş oldu.

Türkiye’den Macaristan’a iade edilen orijinal Korvinalar arasında birkaç el yazması öyle içerik ve biçim alâmetleri de taşıyor ki, bunların bugün bilinen Korvinalar arasında eři yok. Örneęin Cod. Lat. 1. sinyatürü altında korunan Theophrastos-kodeksi, bunun Floransa’da Vespasiano atölyesinde hazırlanmış olduęu musahhihi tarafından belirtilmiş tek Korvina’dır („Vespasianus librarius florentinus fieri fecit florentiae.”). Yazarı bilinmeyen Cod. Lat. 3. sinyatürlü Korvinada öyle bir yaprak (fol. 2v) var ki, bunun minyatürü sonradan Budin’de yapılmıştır. Gene bu kodekste – tıpkı dięerlerinde de olduęu gibi (Cod. Lat. 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11) – renkli boyayla süslenmiş Buda yaldızı var. Tertullianus’un Adversus Marcionem Stoicum libri V başlıklı çalışmasını içeren Korvina (Cod. Lat. 10) da aslında János Vitéz’in kütüphanesine ait olsa gerek. Zira el yazmasını gözden geçiren János Vitéz idi ve – kendi eliyle düřtüęü kayda göre – metnin tashihini 1468’de Nyitra’da – kısmen başarılı olamadan – bitirmişti („finivi transcurrendo Nitrie die 2 Junii MCCCCCLXVIII. Emendare bene non potui propter inemendatum exemplar”). Bir cilt halinde kraliçe Beatrix’in kütüphanesiyle birlikte Budin’e gelmiş olacaktı (Cod. Lat. 4), nitekim Kral Mátyás’ın armasıyla birleřtirilmemiş olan arma bunu gösteriyor. Üniversite Kütüphanesine

György A magyar szülészeti bölcsőkor című munkájában tett említést a kódexről (Orvosképzés XXVI. 1936). Művészet- és művelődéstörténeti bemutatását Berkovits Ilona végezte el A Budapesti Egyetemi Könyvtár Albucasis-kódexe című tanulmányában (Magyar Könyvszemle 1937. 229–240.). Megállapítása szerint a kéziratot Bolognában másolták 1280 körül. A díszítés a bolognai miniatúraiskola egyéni stílusának kezdeteire utal: a miniátor nem dolgozott egységes terv szerint, a miniatúrák eltérő méretűek és esetenként szokatlan formájúak (pl. fol. 45r.). A bizánci művészet hatása a kódexbeli ábrázolásokon már csak áttételesen érzékelhető, s a francia befolyás is egészen gyengén tükröződik. A kódex dús díszítése egyrészt orvosi műszerekből (összesen 225 műszer ábrája), másrészt iniciálékból (pl. fol. 3r.: Albucasis ülő alakja a P iniciáléban) és a gyógyításhoz kapcsolódó jelenetekből (pl. fol. 26r.: a halott magzat eltávolítása az anyaméhéből) áll. A miniatúrát Berkovits Ilona szerint „már hivatásos, de átlagos tudású miniátor készítette [...] művészetét még a XIII. századi miniatúrafestészet tisztán dekoratív jellegű ízlése irányítja” (240. p.).

Berkovits Ilona foglalkozott a Dante-kódex (Cod. Ital. 1.) művészettörténeti elhelyezésével is. A Velencében 1330–1340 körül készült, befejezetlenül hagyott kódex első tulajdonosa a velencei Emo család egyik tagja volt. Kaposi József megállapítása szerint nemcsak a díszítés, hanem a szöveg is hiányos, mivel az Isteni színjáték 14233 sorából a kódexben 2463 sor hiányzik. A másoló egyes szavakat velencei helyesírással adott vissza. A kutatók véleménye megoszott a kódex értékéről. Karl Witte például értékelte, P. L. Rambaldi viszont a 20. század elején az egyik legértékesebb Dante-kéziratnak tartotta. A kódexet díszítő művész két további, 1342-ben Velencében készített munkáját is számon tartja a kutatás. A kódex díszítése a bolognai miniatúrafestészet hatását tükrözi. A befejezetlenségre ellenére is gazdagon miniatúrákban 94 miniatúra, öt vázlatrajz és három iniciálé található. A vázlatokon és az üresen hagyott képhelyeken gyakran – de nem minden esetben – az ábrázolás témájára utaló szöveg olvasható.

A Konstantinápolyból Magyarországra visszakerült 35 kódex állapota a kéziratok hányatott sorsát tükrözte. Egyrészt a nedvesség miatt károsodott, penészes, vízfoltos, rongált pergamenlapok és az elkopott díszítések, másrészt a kötetek állapotának 20. század második felében felgyorsult romlása miatt szükségessé vált a kódexek restaurálása. A restaurálás folyamatáról Szlabey Györgyi és Beöthyiné Koczsa Ildikó szakcikkekben számoltak be, s a frissen restaurált kódexeket az Országos Széchényi Könyv-

gelen Korvinalar, Ilona Berkovits' in arařtırmalarına gre (Macaristan'daki Korvinalar. Budapest 1962. 113-115.) Floransa'da (Cod. Lat. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10) ve Napoli'de (Cod. Lat. 4, 9) hazırlanmıř olsalar gerek.

Orijinal Korvinalardan bařka ařađıdaki iki kodeks arařtırmalarda en büyük dikkati uyandırdı. Albucasis Alsaragus'un (Abulkasım Halaf ben Abbas el-Zehravi) Gerardus Cremonensis tarafından Latinceye cvrilen Chyrurgia bařlıklı calıřmasının el yazmasını (Cod. Lat. 15), bibliyografik olarak açıklanmasından sonra, Ferenc Kolos Mayer 1926'da haftalık Tıp Dergisi'nde tanıttı (Tıp tarihi notları IX. 118-122.); daha sonra da György Korbuly Macar Dođum Hekimliđinin Bařlangıç Dönemi (A Magyar szlszet blcskora) adlı yazısında bu kodekse deđindi (Orvoskpzs XXVI. 1936). Bu kodeksin sanat ve kültür tarihi yönünden tanıtılmasını Ilona Berkovits Budapeřte niversite Kütüphanesinin Albucasis kodeksi bařlıklı incelemesinde gerçekleřtirdi (Magyar Könyvszemle 1937. 229-240.). Tespitine göre bu el yazması 1280 dolaylarında Bolonya'da kopya edilmiřti. Süslemeleri, Bolonya minyatür ekolünün kendine özgü stilinin bařlangıcını anımsatıyor: Minyatrc birörnek bir plana göre calıřmamıř, minyatürler farklı boyutlarda ve bazen de alıřılmamıř biçimlerde (rn. fol. 45r). Kodekslerdeki resim cizimlerinde Bizans sanatının etkisi ancak dolaylı olarak hissedilebiliyor ve Fransız etkisi de pek zayıf bir biçimde yansıyor. Kodeksin zengin bezeđi kısmen tıp aletlerinden (toplam 225 aletin resminden), kısmen inisyallerden (rn. fol. 3r.: P inisyalinde Albucasis'in oturur resmi) ve tedaviyle bađlantılı sahnelerden (rn. fol. 26r: l bebeđin ana rahminden uzaklařtırılması) oluřuyor. Ilona Berkovits'e göre minyatürleřtirme iřini, "artık resm görevli olan, fakat ortalama düzeyde bilgili bir minyatrc yapmıřtı, [...] sanatını henüz XIII. yüzyıl minyatür resminin saf dekoratif nitelikteki zevki yöneltiyordu" (240. p.).

Ilona Berkovits, Dante-kodeksinin (Cod. Ital. 1) sanat tarihi açısından yerinin belirlenmesiyle de meřgul oldu. Venedik'te 1330-1340 dolaylarında hazırlanırken bitirilmemiř olarak bırlakılan kodeksin ilk sahibi Emo ailesinden biriydi. Jzsef Kaposi'nin tespitine göre yalnız süslemelerde deđil, fakat metinde de eksiklikler vardı, zira kodekste İlahi Komedii'nin 14233 dizesinden 2463' eksikti. Kopyasını cıkaran, bazı sözcükleri Venedik imlsıyla yazmıřtı. Kodeksin deđeri konusunda arařtırcıların görüřleri farklıydı. Örneđin Karl Witte bunu deđersiz buluyor, P. L. Rambaldi ise 20. yüzyıl bařlarında en deđerli Dante el yazmalarından biri sayıyordu. Kodeksi bezeyen sanatçının 1342'de Venedik'te hazırladıđı daha iki iři de bilinmektedir. Kodeksin sslemeleri Bolonya minyatr

tárban több hétig nyilvános kiállításon lehetett megtekinteni.

A budapesti Egyetemi Könyvtár több szakterületet átfogó, gazdag állománya révén létrejötte óta a magyar és az európai művelődéstörténet egyik fontos tanulmányi és kutatóhelye. A „törökországi” kódexekkel együtt ez az európai kulturális örökség részét alkotó gyűjtemény dokumentálja egy nehéz sorsú kulturális régió történetét, s viszonylag terjedelmes, értékes kéziratállományát a nemzetközi kutatás sem nélkülözheti. A gyűjtemény nemcsak jelentős mennyiségű tudás- és ismeretanyagot halmozott fel és őriz, hanem a kulturális emlékezet megtestesítőjeként szerepet játszik a mindenkori társadalom történetiségének tudatosításában.

Knapp Éva

resszamlágının etkilerini yansıtıyor. Bitirilmemiş olmasına rağmen zengin bir biçimde tezrin edilmiş olan kodekste 94 minyatür, beş kroki ve üç inisyal bulunuyor. Taslaklarda ve resim için boş bırakılan yerlerde sık sık – fakat her birinde değil – buralara yerleştirilecek tasvirin konusuna ilişkin notlar bulunuyor.

İstanbul’dan Macaristan’a geri gelen 35 kodeksin durumu, el yazmalarının maceralı yazgılarını yansıtıyordu. Bir yandan rutubet yüzünden zarar gören, küflenmiş, su lekeleri oluşan, tahribata uğrayan parşömen yapraklar ve yıpranmış süsler, öte yandan da ciltlerin durumunun 20. yüzyılın ikinci yarısında giderek hızla bozulması nedeniyle kodekslerin restorasyonu elzem oldu. Restorasyon çalışmaları hakkında Györgyi Szlabey ve Ildikó Kozocsa Beöthyne meslekî makalelerinde bilgi verdiler ve henüz yeni restore edilmiş kodeksler Milli Széchényi Kütüphanesi’nde açık sergide haftalarca ziyaretçilere sunuldu.

Budapeşte Üniversite Kütüphanesi kuruluşundan beri, birçok alanı kapsayan zengin koleksiyonları sayesinde, Macar ve Avrupa kültür tarihinin önemli bir inceleme ve araştırma merkezi olmuştur. “Türkiye” kodeksleriyle beraber Avrupa kültür mirasının bir parçasını oluşturan koleksiyon, bahtı kara bir kültürel bölgenin tarihçesini belgelemektedir ve nispeten hacimli, zengin bu el yazması koleksiyonundan uluslararası araştırmalar da mahrum kalmazlar. Bu koleksiyon yalnızca önemli miktarda bilgi ve tanıtma malzemesi toplamak ve bunları korumuş olmakla kalmamakta, aynı zamanda kültürel hatıranın simgesi olarak, ilgili toplumun tarihsel gerçekliğinin bilinçlendirilmesinde pay almaktadır.

Éva Knapp